

izvorni znanstveni članak / original scientific article  
primljen / received: 29. 4. 2023.

UDK: 316.32: 330.342.142  
DOI 10.46352/18403867.2023.47

## GLOBALNI KAPITALIZAM – DRŽAVA U DOBA GLOBALIZMA I DESUPSTANCIJALIZACIJA POLITIKE

Adnan HATIBOVIĆ

Scientific & Research Incubator (ZINK)  
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy  
Franje Račkog 1, 71000 Sarajevo, B&H  
E-mail: adnan.hatibovic@ff.unsa.ba

### ABSTRACT

U ovom radu analizirat ću geopolitičke faktore i sistemska proturječja koja doprinose generiranju imperijalističkih praksi. Objasniti ću pojam imperijalizma i isprepletanost, kako David Harvey navodi, teritorijalne logike i molekularnih procesa kapitala, što ukazuje i dalje na ključnu ulogu nacionalne države u reprodukciji kapitalističkog sistema. Eksplicirat ću višestruki značaj imperijalizma koji je uporedo sredstvo profitabilne realizacije, subordinacije, sistemske reparacije i sl. Takvo polazište zahtijeva propitivanje uloge nacionalne države, njenu transformaciju i relacije moći unutar nje, koje suprotstavlja stajalištima o njenoj beznačajnosti u vremenu globalizma. Ukazat ću na dvojake uslove koji generiraju nemoć autonomne politike i njenoj desupstancijalizaciji: subpolitička moć globalnog kapitala koja biva različitim mehanizmima transformirana u politički utjecaj; ograničenost i prevaziđenost shvaćanja politike u okvirima “metodološkog nacionalizma”, koje postoji uporedo s insistiranjem na globalizaciji. Konačno, rad se dotiče odgovornosti i ograničenosti ljevičarskih politika i njihove kapitulacije pred silama kapitala.

**Ključne riječi:** kapitalizam, imperijalizam, politika, globalizam, kapital.

In this paper I will analyze geopolitical factors and systemic contradictions that contribute to the creation of imperialist practices. I will explain the concept of imperialism and the interweaving, as noted by David Harvey, of territorial logics and the molecular processes of capital, which points to the continued key role of the nation-state in the reproduction of the capitalist system. I will explain the multiple importance of imperialism, which is simultaneously a means of profitable realization, subjugation, systemic reparation, etc. Such a position requires re-examination

of the role of the national state, its transformation and power relations within it, which opposes the views of its insignificance in the age of globalism. I will point out two conditions that generate the impotence of autonomous politics and its de-substantialization: the sub-political power of global capital, which is transformed into political influence through various mechanisms; the limitation and transcendence of the understanding of politics within the “methodological nationalism” that exists with the insistence on globalization. Finally, the paper touches on the responsibility and limitations of left-wing policies and their capitulation to the forces of capital.

**Key words:** capitalism, imperialism, politics, globalism, capital

## 1.0 Uvod

U trenutku neopravdane ruske agresije na Ukrajinu, zaoštavanjem američko-kineskih odnosa i partikulariziranjem globalnog svijeta u kojem ne postoji zajedništvo već opredjeljenje za partnerstva i strane, te nakon zatvaranja granica zbog širenja koronavirusa, dešava se razgradnja iluzija da “granice nisu bitne”. Pandemija COVID-19 započela je trend koji je trenutnim napetostima samo pojačan i ubrzan. Nacionalne države i dalje su ključni akteri u kreiranju društvenih procesa, nacionalnih i onih transnacionalnih. Globalni svijet nije svijet apstraktne dominacije svjetskog tržišta, jer je ono reproducirano pod okriljem interesa konkretnih državnih aktera. Globalni kapitalizam ima svoju logiku i središta koja je reproduciraju.

U radu se nastoji dokazati sljedeće: globalni kapitalizam je imanentno imperijalan, a u njegovoj reprodukciji tzv. snažne države igraju centralnu ulogu, gdje se upravo na taj način pokazuje desupstancijalizacija politike, odnosno njena heteronomija i kapitulacija pred silama kapitala. U okviru njegove reprodukcije neprestano se odvija igra dominacije i subordinacije koja proistječe iz njegove interne logike i težnje za neprestanom ekspanzijom i profitabilnom realizacijom kapitala. Ali reprodukcija sistema moguća je samo putem državnih aktera, u kojima se i odvijaju procesi. Snažne države, koje su centri dominantnih kapitalističkih aktivnosti, uz kreiranje svojih nacionalnih procesa kreiraju i one transnacionalne, sprovodeći prevashodno interese kapitala, ali uporedo s tim etablirajući poziciju u međudržavnom sistemu. Idući dalje, pokazuje se da je i u slučaju slabih država politički aparat ključni za sprovedbu interesa glavnih aktera. U suštini, kazuje se da transnacionalni kapitalizam potrebuje nacionalnu državu te da korporacije nisu u stanju samostalno reproducirati sistem.

U nastavku će se pokazati načini simbioze polja politike i ekonomije, njihova međusobna razlika i tačke dodira. Definirat će se imperijalizam u njegovim višedimenzionalnostima, bez ekonomskog redukcionizma, i ukazati na simultano širenje i sprovedbu političkih i ekonomskih interesa.

Ukazat će se na odvojenost političke i ekonomske sfere, ali i razlog dominantnijeg položaja kapitala. Govorit će se o razlozima desupstancijalizacije politike, njenom trenutnom položaju, načinu djelovanja nacionalnih država u transnacionalnom dobu, politikama ljevice i potencijalima otpora.

## 2.0 Globalni kapitalizam i imperijalizam

Kapitalistički imperijalizam egzistira u okolnostima monopolističkog kapitalizma, to je pretpostavka koju rad zastupa u analizi ovog fenomena. Na tragu Vladimir I. Lenjina, prihvaća se tvrdnja da u generiranju imperijalističkih praksi ključnu ulogu ima formiranje monopola (ili preciznije rečeno, kvazimonopola i oligopolija, s obzirom na to da monopolizirano tržište u doslovnom smislu riječi ne postoji) nastalo u uslovima vladavine finansijskog kapitala, koji ne samo da dovode do podjele svjetskog tržišta već i do (ponovne) teritorijalne podjele svijeta. Preciznije, to je Lenjinova definicija imperijalizma (Lenjin, 1975, 77). Kako bi kapitalistički interesi bili zadovoljeni te bili promovirani političkim putem, neophodna je centralizacija moći koja će dati državama neoboriv argument da zastupaju interese kapitala.

Centraliziranje finansijskih i općenito privrednih aktivnosti ne samo da je izvoriste novca za državni aparat na osnovu poreskih zalih, ono je i pogon razvijanja infrastrukture, vojne moći, središte inovacija, ali i glavni "poslodavac" općoj populaciji. Na taj način kapital postaje baza državne moći unutar kompetitivnog internacionalnog državnog sistema.

Ipak, prilikom definiranja kapitalističkog imperijalizma, radi boljeg konceptualnog obuhvaćanja, polazi se od Davida Harveyja, čija definicija ukazuje na ključne aspekte za razumijevanje fenomena, bez ekonomskog redukcionizma ili poistovjećivanja političkih i ekonomskih specifikuma. Harvey kapitalistički imperijalizam definira na sljedeći način:

"Ovdje definiram poseban tip toga koji se zove 'kapitalistički imperijalizam' kao kontradiktornu fuziju 'politike države i imperije'

(imperijalizam kao distinktivan politički projekt u smislu aktera čija je moć bazirana na upravljanju teritorijom i kapacitetu da mobiliziraju njene ljudske i prirodne resurse ka političkim, ekonomskim i vojnim ciljevima) i 'molekularnih procesa akumulacije kapitala u prostoru i vremenu' (imperijalizam kao difuzni političko-ekonomski proces u prostoru i vremenu u kojem upravljanje i korištenje kapitala preuzima primat)." (Harvey, 2003, 26)

Kapitalistički imperijalizam je, prema tome, mješavina kontradiktornih logika koje se stapaju i isprepliću. Ali teritorijalno-politička i kapitalističko-ekonomska dimenzija ipak su dvije zasebne sfere. Teritorijalno-politička logika ukotvljena je u prostoru, u okvirima kolektivnih institucija, prožeta ideološkim i interesnim sukobima s potencijalnim otporom političkih oponenta i/ili populacije i manifestna je u djelovanju; kapitalističko-ekonomska je fluidna, kreće se neprimjetno kroz prostor i vrijeme, ukotvljena u svakodnevnicu, skoro pa naturalizirana, usmjerena na lični probitak bez polaganja računa kolektivu.

Državni i kapitalistički interesi nisu identični, ali imaju zajedničku tačku dodira u akumulaciji moći. Iz perspektive molekularnih procesa akumulacije kapitala, imperijalizam je iskorištavanje nejednakih geografskih okolnosti i asimetrija nastalih nejednakim odnosima prostorne razmjene, a jedan od ključnih zadataka države je da održi obrasce nejednakosti i iskoristi ih u svoju korist (Harvey, 2003, 31-32). Molekularni procesi kapitalističkih aktivnosti su relacioni odnosi u kojima određeni centri ekonomske aktivnosti neminovno eksploatiraju druge te na njihovoj eksploataciji etabliraju povoljniju poziciju. Upravo zaštita takvih odnosa vodi ka imperijalizmu, gdje se podupiranje kapitalističkih obrazaca djelovanja preklapa sa širenjem geopolitičkog utjecaja države; odnosno, favorizirana pravila ekonomije i ekonomskih odnosa bivaju zaštićena političkim putem. Interesi mogu doći u antagoniziran odnos, ali je sukob neprofitabilan svima osim konkurenciji. U slučaju sukoba, interesi države i kapitala bili bi ugroženi, uništavajući internu i eksternu moć države, a kapital, koji u neoliberalno ustrojenom sistemu

posjeduje mehanizme bijega, traženja novih partnera i ucjenjivanja postojećih, preživio bi uz ogromne gubitke. Ekonomski kapaciteti bili bi mu reducirani, a ostao bi ranjiv konkurentnim političkim utjecajima. Ali ti prostori bijega kapitala sužavaju se. Ekonomija i politika sve više se stapaju u vremenu revitalizacije geopolitičkih tenzija, odnosno, *imperialna geopolitika* zbližava kapitaliste i političare kojima je više nego ranije potrebno zajedništvo u vremenu zaoštavanja konkurencije. Uspon konkurentnog kapitala, usmjerenog na definiranje vlastite sfere utjecaja, sužava prostor manevriranja karakterističnog za neoliberalni kapitalizam. Zbog toga su državni i kapitalistički odnosi većinom harmonični, jer je harmonija poželjna u internacionalnom poretku, gdje konkurentne sile traže svoje prilike.

Što je proces akumulacije veći, tako je veća potreba i za snažnijom državom kao protektorom vlasništva na domaćem i internacionalnom tržištu. Korespondencija američke ekonomske, političke i vojne moći potvrđuje spomenuto, a uspon “uspavanog kineskog diva” proširuje polje argumentacije. Slično kao i u privrednim okolnostima, centralizacija na jednoj strani iziskuje fragmentiranost na drugoj. U doba globalizacije, generirana je ekonomska unifikacija neoliberalnim kapitalizmom dok je istovremeno provedena politička fragmentacija (Kagarlitsky, 2000, 78; Bauman, 1998/2005, 69). Dominantni centri akumulacije zahtijevali su snagu vlastite države a fragmentiranija konkurencija više je potkupljiva, podložna ucjeni, prisili i kontroli. Nakon Drugog svjetskog rata američka vlada konstantno je nametala mjere i programe koji su etablirali njene interese sprečavajući uspon druge kapitalističke velesile, odnosno poduzimala je mjere da ostane na “kapitalističkom tronu”. To nije bio jednostran proces. Mnogi postupci bili su u interesu kapitalizma kao cjeline te su širom svijeta ekonomske elite od toga prosperirale. Upravo je neviđena konsolidacija elita omogućila neviđeni uspjeh neoliberalnim reformama, jer je unutar unificiranog modela olakšana dominacija i etabliranje kapitalističkog poretka, uprkos međusobnoj konkurenciji (Kagarlitsky, 2000, 20). Ali među dominantnim postoje

uvijek oni dominantniji. SAD su obnovom kapitalističkog poretka Marshallovim planom širile svoj utjecaj u Evropu, profitabilno realizirale vlastiti kapital i obnavljale kapitalizam u cjelini kao protutežu zajedničkom sovjetskom neprijatelju. Potom su neoliberalizam i finansijalizacija privrede omogućili američkim elitama da obrnu pravila igre i da neintendirano kultivirane kapitalističke konkurente – Njemačku i Japan – postave tamo gdje im je i mjesto, pod svoj utjecaj.

Gore pomenuto ukazuje na to da imperijalizam nije kontradiktoran fenomen samo u smislu fuzije dva različita principa, ekonomskog i političkog, već da su njegovi ciljevi i realizacija uvijek prožeti kontradikcijama. Eksploatacijom drugih država plete mrežu u koju će se sama uplesti. Taj fenomen naziva se *nejednak i kombiniran razvoj*: sila koja pokušava održati postojeće asimetrije nastale nejednakim odnosima prostornih razmjena putem kojih politički i ekonomsko profitira, uporedo razvija sistem i neintendirano proizvodi izazivača koji nastoji razgraditi postojeće asimetrije i ući u dominantno društvo eksploatatora. Klasni antagonizmi koje kapitalizam proizvodi prelijevaju se i na polje internacionalne politike: od klasne borbe dolazi do internacionalne borbe nacionalnih država (Desai, Freeman & Kagarlitsky, 2016, 494). Kina je preuzela mjesto koje su nekoć imali Njemačka i Japan, ali ga je mnogo radikalizirala. Od područja za izmještanje proizvodnih kapaciteta i investicija, kinesko tržište razvilo se u do sada najvećeg američkog konkurenta. Kina je od primaoca kapitala prešla na izvoznika kapitala u najvećoj mjeri putem inicijative Pojas i put; uspostavljen je veliki finansijski sektor, gdje su četiri najveće svjetske banke kineske; formirano je interno tržište i fokusiralo se na proizvodnju robe visokog kvaliteta; u polju visokih tehnologija parira, pa čak u određenim oblastima i prevazilazi SAD; postaje nezaobilazan trgovinski partner od kojeg ovise i snažnije ekonomije i sl.<sup>1</sup> Razmjere prijetnje koju Kina predstavlja američkim interesima

---

<sup>1</sup> Više o usponu Kine i njenom značaju u: Harvey, D. (2020): *The Anti-Capitalist Chronicles*, London: Pluto Press.

<sup>2</sup> poglavlje 7: The Significance of China in the World Economy.

vidljive su u trgovinskim sankcijama, geopolitičkim tenzijama i agresivnoj retorici američkih administracija prema kineskoj državi.

Ovakva vremena uspona izazivača uvijek doprinose političkoekonomskim promjenama. Kao što je nekoć neoliberalizam iskorišten za rad obračuna sa “pretendentima na tron”, tako je danas imperijalna geopolitika ponovo stupila na svjetsku političku pozornicu:

“Neoliberalna globalizacija pretečena je od imperijalne geopolitike. Kada je američki establishment počeo shvatati da Kina dobiva igru globalizacije, promijenio je pravila igre. Ovaj trend započet je pod [Donaldom] Trumpom a konsolidiran je pod [Joeom] Bidenom. Slobodna trgovina i slobodan protok kapitala sada su zamijenjeni nacionalnim interesima, koji moraju biti zaštićeni carinama, zabranama uvoza, zabranama određenih stranih investicija i u formi ekonomskog rata poznatog kao sankcije. Ovo je doktrina Amerike na prvom mjestu, trenutno replicirane Utvrdom Evrope. Ruska invazija na Ukrajinu ubrzala je trend 21. st. međuimperijalnih rivalstava, sukoba i ratova.” (Therborn, 2022, 60)

U pitanju je promjena svjetskog poretka. Uzdižu se i drugi akteri, a ne samo Zapadni svijet na čelu sa SAD-om. Rusko-ukrajinski rat, američko-kineske tenzije i degradacija autonomije Evrope trebaju se posmatrati kroz višedimenzionalnost kapitalističkog imperijalizma. Trenutni svjetski poredak je figuracijski odnos i to onaj dvospratnog oligarhijskog tipa (Elias, 2007, 70-72). Akteri na višim spratovima figuracijske igre, s boljom preglednošću tokova procesa zbog manjeg broja aktera na drugoj razini, kao izviđači na geografsko višim predjelima koji imaju pregledan prostor ispred sebe, gdje je zbog manje brojčanosti igra jednostavnija, međusobno se konfrontiraju, samostalno ili sklapajući saveze, a učesnici na nižim razinama bivaju pijuni geopolitičkih sukoba, direktno ili indirektno. Ali sam poredak postaje više nepredvidiv, jer s rastom broja aktera ili njihove moći igra poprima relativnu autonomiju. Izazivači upravo doprinose tome. Iako se imperijalne sile (one postojeće i u nastanku) uštežu od direktnog oružanog (nuklearnog) sukoba, kao

što su nekoć u vremenima bez oružja za masovno uništenje započinjali svjetske sukobe, one ne prezaju inicirati *proxy* rat. Međutim, garancije za apstinenciju od nuklearnog oružja zapravo uopće i nemamo.

U simboličkoj igri manipuliranja riječima slobode i pravde, velike sile sprovode svoje interese. Evropska Unija postaje sve više zavisna od SAD-a, Rusija strahovito uništava Ukrajinu pokušavajući spriječiti širenje američkog utjecaja ka svojim granicama, uporedo nastojeći sebi pribaviti bolju poziciju u svjetskom sistemu, dok se istovremeno dešava konfrontacija američko-kineskih aktera. Biti imperijalna sila znači imati višedimenzionalnu moć: pored ekonomske moći koja je baza, država mora posjedovati političku, vojnu, kulturalnu i simboličku moć. Zapadni svijet, koji je uspostavio trenutne asimetrije odnosa prostorne razmjene, vođen je interesima SAD-a, koje u ovom trenutku obnavljaju okrnjelu poziciju hegemonu, a Evropska unija zbog svoje političke fragmentiranosti i vojne nepostojanosti<sup>2</sup> biva ipak u drugom planu. Njena ekonomska, politička i vojna ovisnost se u trenutku rata samo produbljuje. Kina širi svoj geopolitički utjecaj ("Jedan pojas, jedan put" nije ništa drugo nego imperijalistički projekt), ali je i dalje nedovoljno ekonomski i vojno snažna da stane rame uz rame sa SAD-om. Rusija postaje sve više dekapacitirana zemlja, koja gubi (ipak precijenjene) vojne kapacitete, dok ekonomsku bazu moći nije uopće ni posjedovala – Rusija je ipak periferija kapitalizma usmjerena na izvoz sirovina. Maskirati partikularne interese idealima slobode, pravde i jednakosti, upotrijebiti *meku moć* kao sredstvo konsolidacije daje stratešku prednost u odnosu na isključivu primjenu oružane sile. U simboličkoj igri Zapad je trijumfalan, a na području humanosti svi su poraženi.

Trenutna događanja nisu nažalost nikakvo izvanredno stanje. U kapitalističkom društvu imperijalizam nije pitanje opcije, on je pitanje nužnosti. Imanentan je kapitalističkom svjetskom sistemu jer izvire iz

---

<sup>2</sup> Strateški značaj NATO saveza nakon pada Berlinskog zida bio je u tome da se proširi američki utjecaj u Evropu te spriječi nezavisan evropski kurs i vlastita etablirana vojna organizacija (Harvey, 2003, 81-83).

njegove interne logike beskonačne težnje za akumulacijom kapitala. Reproducirajući se, sistem generira interna proturječja. Problem profitabilne realizacije i složene stope rasta jedan je od centralnih problema za svjetsku kapitalističku privredu, pogotovo danas kada je veličine 100.22 biliona američkih dolara.<sup>3</sup> Cirkulacija kapitala odvija se u nejednakim uslovima, s vremenom se koncentrira, *regionalizira* (David Harvey), prosperira, a s njom i politički aparat koji na osnovu nje generira vlastitu moć. Međutim, te regije postaju žrtve vlastitog uspjeha:

“Kontradikcije narastaju jer ti novi dinamični prostori kapitala konačno generiraju viškove i moraju naći način njihovog apsorpiranja putem daljih geografskih širenja. To može izazvati geopolitički konflikt i tenzije.” (Harvey, 2014, 153)

Povijesno, imperijalizam je bio sredstvo sistemske reparacije. Eksterna područja i strane države apsorbirale su višak. Kada to nije dovoljno ili je nemoguće, kapital eksploatira rizike i krize, koristeći njihove posljedice radi vlastite cirkulacije. Uništiti koliko i proizvesti u interesu je svjetskog sistema, jer gdje je pustoš, prilika je za obnavljanje. Zbog toga su rat i vojna industrija i dalje jedni od najvažnijih sektora privrede u društvu koje proklamuje htijenje za “vječnim mirom”. Trenutni rat u Evropi popraćen je ne samo širenjem političkog utjecaja. Razorena područja zahtijevati će obnovu. Ali ekonomska dimenzija rata ne ograničava se na tome. U pozadini se događaju ekonomski procesi privatizacije i deregulacije ukrajinske ekonomije, provode mjere koje uprkos zahtjevu rata kreiraju povoljne investicione prilike stranom kapitalu za postratni period (Ishchenko, 2022, 2). Posebno je kontroverzno dopuštenje privatizacije zemljišta koje je donedavno zakonski bilo zabranjeno. Uporedo se finansijski paketi pomoći preusmjeravaju u vojnu industriju, gdje vojnoindustrijski kompleks dobiva veliki podsticaj. Američki i ruski energetske sektori profitiraju, a i cijene hrane su veće. Rusija ne samo

<sup>3</sup> Podatak o globalnom BDP-u za 2022. godinu dobijen sa zvanične web-stranice MMF-a: [https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO\\_WORLD](https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD) (pristupljeno 29. 4. 2023)

da pokušava “otjerati” NATO sa svojih granica, ona uviđa i ekonomske interese. Okupirane regije na istoku Ukrajine bogate su energetske i mineralnim resursima, a Ukrajina pod ruskim utjecajem dala bi velik podsticaj centraliziranju tržišta hrane, jer bi zajedno s Rusijom činila izvor 40% pšenice svijeta.<sup>4</sup>

Imperijalizam kao fenomen konstantno je, prema tome, sprečavao autonomne političke prakse. Države koje se usprotive silama svjetskog tržišta i djelovanja po isporučenim pravilima najprije bivaju, kako Zygmunt Bauman navodi, ekonomski, a potom i vojno sankcionirane (Bauman, 2011, 180-181). Ali iza fasade svjetskog tržišta i “kapitala bez domovine” kriju se konkretni centri moći i s njima povezane državne aparature, što posebno biva vidljivo u doba imperijalnih sukoba, gdje svjetsko tržište biva sve više podijeljeno i diktirano u skladu s državnim obračunima. Igra dominacije i subordinacije kreirala je latentno, “neformalno” carstvo s izrazito manifestnim posljedicama. Logika kapitala bila je komplementarna logici moći; kapitalistička igra destrukcije konkurencije prenijela se i na polje međunarodne političke konkurencije. Opisano se nastavlja na sljedeće teze: tzv. snažne nacionalne države, one s dovoljnim kapacitetima za nametanje interesa, i dalje imaju ključnu ulogu u formiranju postojećih transnacionalnih procesa; politika je desupstancijalizirana, heteronomna i privatizirana. U nastavku analizirat će se dati fenomeni.

### 3.0 Globalizam i nacionalna država

Bauman za procese globalizacije govori sljedeće:

“Najdublje značenje koje prenosi ideja globalizacije je ta o neodređenom, neposlušnom i samohodnom karakteru svjetskih poslova; odsustvo centra, kontrolnog deska, odbora direktora, menadžerske kancelarije. Globalizacija je [Kenneth] Jowittov ‘novi svjetski nered’ pod drugim imenom.” (Bauman, 1998/2005, 59)

<sup>4</sup> O ekonomskim dimenzijama rusko-ukrajinskog rata poslušati podcast Davida Harveyja – Facing the Sick of Dynamite in the Ukraine-Russian Conflict. Podcast dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=K22lgb6ctXU> (pristupljeno 29. 4. 2023).

Međutim, posmatrati globalizaciju kao stihijski proces, determiniran neukrotivim i naturaliziranim silama, je ultimativno postvarenje. To je duboko ideologičan prizor, zaliha kapitala ili, kako bi pomenuto Ulrich Beck nazvao, *politika (podlo)lukave države*, koja negira vlastitu moć kako bi se njome bolje koristila, a odgovornost za svoje postupke prebacuje na “novi blanko ček za neaktivnost, na globalizaciju” (Beck, 2004, 30). Ali globalizacija je politički projekt, provođen pod utjecajem snažnih nacionalnih država i njihovim podružnicama u vidu međunarodnih finansijskih institucija, u skladu s interesima krupnog kapitala transnacionalnih korporacija i finansijskog sektora. Ideologija globalizma, utemeljena na ideji vladavine svjetskog tržišta (Beck, 2003, 24-25), jeste reducirala dimenzije globalizacije dominantno na ekonomska pitanja (što nipošto ne podrazumijeva da je globalizacija isključivo ekonomski proces, već da je dominantna logika globalizacije ekonomska logika), namećući konceptualno uniforman, ali ne i identičan model neoliberalnog kapitalizma. Ipak, to svjetsko tržište imalo je svoj centar unutar kojeg su se transnacionalni procesi kreirali, isto kao što transnacionalni kapital ima svoje “nacionalno sjedište”. Dioničari mogu biti s raznih krajeva svijeta, ali sve dok operiraju pod protekcijom konkretne nacionalne države i s njom povezanih korporativnih sjedišta, oni ipak bivaju identificirani s određenim konkretnim političkim aparatom. Nacionalne države ne moraju raditi u interesu svoje nacije, ali priliv kapitala biva prilično nacionalno identificiran – on radi u interesu geostrateških interesa konkretnih političkih aktera, dok oni rade u interesu reprodukcije kapitala. Dominacija kapitala povlačila je za sobom i političku ekspanziju, neprimjetno i nečujno. Nisu li upravo državni akteri propisivali pravila globalizacije. U svojoj suštini, ti procesi su bili izrazito imperijalistički.

Najbolji način maskiranja velike centralizacije je, kontradiktorno, upravo putem decentralizacije, gdje se iza površinskog sloja slobode krije dominacija (Harvey, 2014, 142). Deregulirano svjetsko tržište latentno je usmjeravano djelovanjima međunarodnih finansijskih institucija. Takve intervencije povlačile su za sobom političke i ekonomske posljedice.

Države su u zamjenu za otpise duga restrukturirale svoj interni ustroj, dopuštajući ulazak stranom kapitalu. Postojao je osjetan intervencionizam u naizgled oslobođenoj ekonomiji. Provodili su se interesi konkretnih centara moći. Nacionalne države, koje u najvećoj mjeri finansiraju te institucije, su istovremeno i njihovi *de facto* vlasnici. Transnacionalni procesi provedeni su prema pravilima globalizacije koju su sprovodile razvijene države, a u čijoj su formulaciji ključnu ulogu imale korporacije. Globalizacija nije isključivo bila ekonomski projekt, ona je bila i rezultat konkretnih politika (Stiglic, 2018, 22-28).

U čitavom spletu transnacionalnih procesa kriju se interesi kapitala konkretnih nacionalnih država koje i same djeluju transnacionalno, jer se njihovo djelovanje ne zaustavlja u okviru njihovih granica, ali je nerijetko skriveno u diseminaciji svojih “kontrolnih punktova”, tj. latentnih načina utjecaja. Instalacijom višestrukih mreža vlastite moći, korporativnim putem i/ili učinkom međunarodnih finansijskih institucija, država zadovoljava potrebe svjetskog sistema i etablira vlastitu poziciju, bez oficijelnih kolonijalnih praksi i teritorijalnih prisvajanja. Dihotomija transnacionalno vs. nacionalno-državno je umjetna. Vedad Muharemović navodi sljedeće:

“Globalni svijet stoga nije samo transnacionalan po karakteru; on je uveliko vođen interesima nacionalnih država (ibidem) [Calhoun, 2007] koji se akomodiraju spram globalnih standarda i procesa... To posebno vrijedi za tzv. moćne nacionalne države koje imaju dovoljno kapaciteta za autonomiju, jedinstvo i identitet, uz istovremeno intenciju da ekonomskim, kulturnim, vojnim, diplomatskim, psihološkim, geopolitičkim i drugim sredstvima utječu na globalne tokove u skladu sa svojim nacionalnim interesima.” (Muharemović, 2018, 21-22)

Međutim, nacionalni interesi su u zbilji privatni interesi, a državna moć ne treba preći određenu granicu. Logika akumulacije kapitala dominira, omogućavajući sprovedbu političkih interesa u onoj mjeri koja ne dolazi u sukob sa principom beskonačne akumulacije kapitala. Kapital je

ipak baza državne moći, njegova je riječ posljednja, a državi je uvijek lakše obračunavati se sa neposlušnim stanovništvom nego sa ekonomskim elitama. Upravo zbog toga “kapitalistički imperij” nije imperij u klasičnom smislu riječi. Na mjesto velikog carstva stupa hegemonijska sila, dovoljno jaka za nametanje i provedbu svoje volje, ali bez političke konsolidacije koja bi težnju za profitom dovela u pitanje (Volersit, 2005, 95). U situaciji rastuće multipolarnosti, transnacionalni procesi kao figuracijski odnosi postaju relativno autonomni. U igri sukoba interesa niko ne upravlja samovoljno, ali to nije istovjetno odsustvu centra.

Da nije takav slučaj, transnacionalni svijet svjetske privrede bi bio znatno manje nacionalno obojen.<sup>5</sup> Globalizacija je najveću korist donijela malom broju aktera, onima koji su svakako bili na vrhu ljestvice. Među 20 najvećih kompanija za upravljanje aktivama (asset management companies), koje kontroliraju 44 biliona USD (tj. sumu godišnjeg BDP-a SAD-a, Kine, Japana i Njemačke), 15 je američkih (Therborn, 2022, 20). Uopće nije značajno da li su svi dioničari isključivo američki ili kineski – potencirajući njih kao dvije najveće kapitalističke sile – jer su oni svakako u alijansi s američkim ili kineskim interesima. Potraga za individualnim profitima ukotvljena je u društva i organizacije koje doprinose moći nacionalnih država od kojih same profitiraju. Ekonomske elite posjeduju “koz-mopolitski duh” – u potrazi za profitom ne obaziru se na državne zastave.

Ideja o nestanku moći nacionalnih država opis je trenutnog stanja tzv. slabih država, fragmentiranih u okviru kapitalističkog svjetskog sistema,

---

<sup>5</sup> Prema Forbesovoj listi, američke i kineske kompanije dominiraju među najbogatijim (u prvih 10 zajedno, na njih otpada 8 kompanija, a skoro polovica kompanija na čitavoj listi: 941 od 2000) – podaci za 2022. godinu dobiveni sa Forbesove web-stranice: [https://www.forbes.com/lists/global2000/?utm\\_medium=social&utm\\_source=ForbesMainTwitter&utm\\_campaign=socialflowForbesMainTwitter&sh=6d4e14495ac0](https://www.forbes.com/lists/global2000/?utm_medium=social&utm_source=ForbesMainTwitter&utm_campaign=socialflowForbesMainTwitter&sh=6d4e14495ac0) (pristupljeno 29. 4. 2023).

Američke i kineske banke također dominiraju (uz napomenu da su četiri najveće banke zapravo kineske, što je još jedna od potvrda kraja unipolarnog svijeta) – podaci za 2022. godinu dobijeni sa Forbesove web-stranice: <https://www.forbes.com/sites/sergeiklebnikov/2022/05/12/the-worlds-largest-banks-2022-banks-face-challenging-economic-environment-but-could-benefit-from-fed-rate-hikes/?sh=5aa013537e67> (pristupljeno 29. 4. 2023).

kojima transnacionalne korporacije i finansijske institucije, zajedno s državama-maticama, mogu manipulirati. Popularnost nezavisnosti za njih je došla u vrijeme kada je dominantnim silama išla na ruku: fragmentiranje većih političkih sistema i brojčano uvećanje politički nezavisnih država omogućilo je samo lakšu eksploataciju, jer politički sistemi postaju usitnjeni, a time i njihovi kapaciteti za otpor. Ali i samo njihovo postojanje ukazuje na to da kapitalizam, uopćeno govoreći, bez države ne može funkcionirati. Nije tu riječ o *eksternalijama* tržišta ili vanrednim situacijama gdje je politički sektor spašavao izrazito biznis i njegove interese.<sup>6</sup> Upravo su se načela svjetske ekonomije implementirala njihovim akcijama: države su donosile i sprovodile zakone, kreirale strategije, privatizirale i deregulirale ekonomiju, otvorile prostor za profit krupnom i predatorskog kapitalu i sl. Koji akteri bi, uostalom, i bili u stanju učiniti takvo nešto, osim administrativno-birokratske aparature koja polaže pravo na monopol prisile? Dok su oni snažni kreirali sebi povoljne uvjete, slabe države se mogu tješiti samo prividom svoje nezavisnosti i suvereniteta, ali one su odavno klijentelski režimi moćnih država, marionetske zemlje koje su periferija u službi centra sistema. Štaviše, odbrana njihovog suvereniteta je, paradoksalno, postala legitimacijom imperijalnog osvajanja.

#### 4.0 Desupstancijalizacija politike

Nacionalne države neophodne su u konstrukciji i provedbi društvenih procesa: one jake provode svoje interese, dok slabe služe kao instrumenti njihovog djelovanja. Svjetski kapitalistički sistem zahtijeva postojanje nacionalnih država, jer korporacije, uprkos sposobnosti da konvertiraju ekonomsku moć u politički utjecaj, ne mogu preuzeti njihovo mjesto, odnosno ne mogu se uspostaviti kao političke, pravne i vojne jedinice koje upravljaju određenom teritorijom (Giddens, 1998, 75). Upravo iz ovoga slijedi da, iako su nacionalne države važan faktor

<sup>6</sup> Pandemija COVID-19 također je pokazala da su granice ipak prisutne i da su sredstva za nošenje s virusom u globalnom društvu – od paketa ekonomskih pomoći do nabavke vakcina – imala “nacionalnu obojenost”.

u reprodukciji sistema, politika je u biti desupstancijalizirana, tj. heteronomna, stara ljuštura ispunjena novim sadržajem. Desupstancijalizacija je gubljenje biti onoga po čemu nešto jeste, gubljenje nepromjenjivog oblika pojma. Politika je povijesno bila nerijetko "privatizirana", usmjerena na partikularitet namjesto kolektivne dobrobiti, ali tek je s modernošću političko djelovanje izgubilo upravljačku funkciju. Desupstancijalizacija ovdje podrazumijeva razgradnju autonomije politike, njeno pretvaranje u sluškinju kapitala koje destruirala politiku shvaćenu do sada kao relativno autonomnu oblast usmjerenu na koordinaciju državnih aktivnosti i sredstvo ostvarivanja programskih ciljeva putem državno-institucionalnog sistema. Govoreći rječnikom Pierre Bourdieua, polje politike uređuju pravila izvan političkog polja.

Takvo stajalište nije ekonomski redukcionizam, u smislu deriviranja politike iz odnosa *baze-nadgradnje*, vulgariziranje marksističke misli da su šire društvene strukture samo refleksija ekonomskih aktivnosti, jer logika politike nije istovjetna s logikom kapitala, čak iako joj je u interesu akumulacija kapitala. Politika cilja na bolji položaj u internacionalnom političkom sučeljavanju s konkurentima, a polje borbe kapitala je svjetsko tržište. Politika je i dalje zasebna sfera sposobna na relativno autonoman kurs, ali je razvojem kapitalističkog sistema završila u svojoj samonegaciji. Međutim, trenutno stanje nije nepromjenjivo stanje, ono je jedno od opcija koje može biti zamijenjeno nekim od drugih. Liberalizacijom ekonomije, koja je nadalje završila u monopolizaciji i oligopolizaciji tržišta, kapital je postao baza političke moći, a rijetki obračuni države s kapitalom (posebice nakon dva svjetska pokolja) bili su prije stabilizirajući faktori kapitalizma nego istinska reforma, jer država nekada djeluje protiv neposrednih interesa biznisa radi zaštite cjelokupnog sistema (Sweezy, 1959, 264). Nije to bila nužnost ekonomskog razvitka, strogo determiniran odnos, već je tu prije bilo riječi o dodirnoj tački interesa: kapital je služio političkim i geopolitičkim interesima, a oni interesima akumulacije kapitala. Kapitalistička država je ona koja prati pro- poslovnu politiku te, iako prožeta i ublažena različitim ideološkim

pritislima i civilnim inicijativama, nastoji iskoristiti snagu kapitala radi uspostavljanja internog reda i unapređenja položaja u internacionalnom državnom poretku (Harvey, 2014, 157). Takvim razvojem događaja ipak je kapital pobijedio na duge staze jer su temelji najbitniji za stabilnost strukture. Sve dok državni interesi nisu u suprotnosti s kapitalističkim interesima, dok akumulacija kapitala ne ispašta, političkim liderima je dozvoljena provedba svojih državničkih planova. Naravno, ona uporedo mora omogućavati i komparativne prednosti kapitalu. Prema tome, politika djelomično samovoljno a djelomično zbog generiranih okolnosti kapitulira pred kapitalom. Trijumf *subpolitičkog* je evidentan.

Subpolitika razlikuje se od politike dvojako: u oblikovanju društva učestvuju i akteri izvan formalnog političkog ambijenta; za moć oblikovanja političkog u nastanku ne konkuriraju samo socijalni i kolektivni akteri već uporedo s njima i individue (Beck, 2004, 165). Politički utjecaj je moguć i izvan formalnog političkog sektora. Prema tome, moć oblikovanja društvenih procesa imaju sile krupnog kapitala u najširem smislu te riječi. One pretvaraju svoju ekonomsku moć u političku. U slučaju snažnih država, ne samo da politika iz vlastitih interesa ide komplementarno sa kapitalističkim akterima, tu se radi i o zastupljenosti poslovnih ljudi u državnoadministrativnim kabinetima, ali i formi legalizirane korupcije, tj. potkupljivanja i darivanja finansijskih stimulansa političarima i njihovim kampanjama. Kako Noam Chomsky navodi, finansiranje kampanje jedan je od izuzetno dobrih predikatora izbora politike (Chomsky, 2016, 8). Zbog toga, snižavanje poreza najbogatijim ili izbjegavanje tih obaveza, prikriveni privredni protekcionizam i subvencionizam, ruka spasa ljudima koji su proizveli ekonomske krize i inostrani avanturizmi koji nemaju neposredan značaj za građane te države daju empirijsku potporu ovim tvrdnjama. Slabe države su svakako pod utjecajem država-zaštitnika krupnog kapitala, koje potonji, zahvaljujući deregulaciji ekonomije, može međusobno manipulirati i usmjeravati jedne protiv drugih, izbjegavati plaćanje poreza, otimati prirodne i druge resurse i omogućavati sebi profitabilnu realizaciju, te u konačnici finansijski porobljavati.

Da je u pitanju na djelu degradacija politike, pokazuje i ograničenost programskih alternativa. Politički programi provođeni u praksi, dakle, ako se zanemare teorijske formulacije koje su nerijetko samo slovo na papiru, isuviše si nalikuju. Oдавно je došao *kraj utopijama* (Karl Mannheim), a ideološko poprište biva “tržište populizma”. Alternative su prilično sužene i nepostojane. Kapitulacija ljevičarskih politika prisutna je duži period. Ljevičarski političari su najprije napustili revolucionarni program i krenuli u smjeru postepenog reformizma (tzv. humaniziranje kapitalizma), potom su se proglasili najboljim upraviteljima kapitalizma, a na koncu, u suštini i praksi, i sami postali desničari (Kagarlitsky, 1999, 5). Ipak, teorijska i praktična iscrpljenost lijeve alternative minulog stoljeća ustupila je mjesto svježijem teorijskom sadržaju. Ljevica novog milenija je alterglobalizacijska (tj. u potrazi za alternativnim formama globalizacije), usmjerena oko ekološkog pokreta i borbe protiv klimatskih promjena, s posebnim naglaskom na *socijalizam Novoga svijeta*, koji crpi inspiraciju iz domorodačkog stanovništva koje se zalaže za život u harmoniji s prirodom. (Therborn, 2022, 39-42). Međutim, na konkretnom polju promjene, lijeve politike nerijetko su neinspirativne, jalove, nedovoljno radikalne u traženju alternative, često u ulozi stabilizatora sistema, ne napuštajući uzaludnu politiku humaniziranja kapitalizma, koji nije ništa drugo nego njegova privremena konsolidacija za novo predatorstvo. Impulsivne u mobilizaciji građanskih protesta, obećavajući “socijalnu revoluciju”, koja nerijetko završava u novoj ponudi starih politika, skoro identičnim onim protiv koje su se mobilizirali, umjesto snaga za promjenu paradigme, iznova dokazanu kao nestabilnu i duboko iracionalnu, lijeve orijentacije se samoobmanjuju mogućnošću kompromisa nakon nebrojenih poraza.

Degradiranje političke ljevice etabliralo je konzervativne i desne politike. Obilježena poviješću oscilacije između strogog autoritarizma ili neefikasnih trgovaca “praznih obećanja”, izgubila je svoju privlačnost. Jedino u trenutku širih društveno-ekonomskih katastrofa uspijeva ljevica ponovo osvojiti vlast, ali nastavljajući sprovođenje (sa ili bez kozmetičkih promjena) desničarske politike, brzo gubi osvojene pozicije i

već nerijetko nakon jednog mandata omogućuje povratak desničarskim politikama, čak i u formi ekstremnije desnice, koja popunjava prazninu koju ljevičari ostavljaju, preuzimajući glasove razočaranog stanovništva. Problem je u tome što je novac ekonomskih elita duboko pustio korijene u politički sektor; što su političke prakse decenijama kreirale povoljne okolnosti za reprodukciju kapitala, radikalno uvećavajući njegovu moć i hraneći vlastite tlačitelje; te u konačnici, što su političari postali “mandatari” u doslovnom smislu te riječi, pogotovo oni lijeve orijentacije, kojima su politička pozicija i s njom povezane privilegije isključivi cilj i svrha. Politika se više ne poima kao polje za generiranje promjene nego kao prosti karijerizam, obilježen satisfakcijom kapitalističkih prohtjeva. Stoga nije iznenađujuće što “profesionalni političari” bivaju nagrađeni unosnim korporativnim položajem nakon isteka mandata.

Ograničenje poimanja politike u striktno nacionalnim okvirima i poistovjećivanje države i društva također ne doprinosi boljoj situaciji. Rigidno političko poimanje u okvirima *metodološkog nacionalizma*, koje poistovjećuje društvo i državu (Beck, 2003, 53), samo doprinosi koncentraciji moći jakih država i u njima dominantnih centara moći, koje su odavno počele shvaćati svijet globalno, transnacionalno i djelovati u skladu s tim. Uz istovremeno postojanje nacionalne opredijeljenosti, društvo je postalo globalno, a lokalne sredine bivaju oblikovane veoma udaljenim događajima. Akteri koji se uspijevaju orijentirati u toj *prostorno-vremenskoj kompresiji*, te u konačnici postati lokalna središta koja usmjeravaju globalna, pobjeđuju, a moćne države posjeduju kapacitete za takvo nešto. S druge strane, slabe države su ukotvljene u “nacionalno-teritorijalni realizam”, te ograničenošću vlastite pozicije potvrđuju samo svoju ropsku poziciju. Kapital koji djeluje transnacionalno uvjetovao je njihov opstanak vlastitim privilegijama, a njihova pozicija u dereguliranoj ekonomiji izgledala je kao pokušaj da se spriječi izliv rijeke u more u situaciji kada su sve brane porušene. Djelovati efikasno i alternativno znači prihvatiti činjenicu da su se pravila igre promijenila, a time i potencijali otpora. Subpolitički ne djeluje samo kapital, već i

globalno civilno društvo u nastajanju ima kapacitete za takve akcije.

Transnacionalni procesi umrežavanja i sažimanja prostora i vremena vode ka onome što je Karl Marx nazivao pretpostavkama socijalne revolucije, za koju je smatrao da je jedino ostvariva kao opći fenomen. Masa čovječanstva bez vlasništva prema postojećem svijetu bogatstva, uporedo sa širenjem uvezanosti ljudi razvojem proizvodnih snaga (tj. razvitak interkonektiviteta čovječanstva), uslovi su za društvenu transformaciju. Na taj način preobražaj jednog naroda uvjetuje preobražaj drugih (Marx, 1975, 48-49).<sup>7</sup> Bez adekvatnog društvenog pokreta nema ni ostvarivanja socijalnih politika, uči nas socijalna povijest, kako tvrdi Bourdieu (Bourdieu, 2003, 56). Sada kada društveni procesi nemaju isključivu podudarnost sa nacionalnim granicama, kada su prijetnje zadobile karakter općih, sve je veća potreba za globalno koordiniranim djelovanjem civilnog društva i nacionalnih država.

Međutim, globalno civilno društvo i globalni civilno-(sub)politički pokret, koji cilja i na zajedničku akciju nacionalnih država u borbi protiv trenutnog *statusa quo*, ipak je samo još uvijek pretpostavka. Marxova tvrdnja da svijest ne određuje život, već život određuje svijest (Marx, 1975, 39-40), tj. da uslovi života određuju uspješnost realizacije ideje – postaje gorkom istinom ljudske vrste. Ljudi su, nažalost, bića koja veoma često djeluju samo ukoliko ih okolnosti primoravaju na akciju. Globalna “klasna svijest” još uvijek je partikularna. Linije razdvajanja duž nacionalnih granica i rigidna percepcija društvene zbilje isključivo u granicama nacionalnih država nisu nestali. Pandemija je to na tragičan način demonstrirala. Za nastajanje istinski globalne zajednice u

<sup>7</sup> Goran Therborn, opisujući trenutno stanje, iznosi slične konstatacije i potvrđuje Marxov uviđaj u budućnost kapitalističkih tendencija: “U 2020, prosječna primanja najbogatijih 1 posto na svijetu bila je 144 puta veća od prosječnih primanja siromašnije polovine čovječanstva – duplo više nego 1820, u preddemokratskoj eri na pragu industrijske revolucije. Turobno siromaštvo uslijed grotesknog obilja je dugoročni trend u ljudskoj povijesti, ali danas ima dvije nove karakteristike. Prva, neviđeni kapaciteti i resursi savremenog svijeta da mijenja ovu situaciju – u tehnologiji, medicini i super obilju kapitala. Druga, nikad ranije nisu ‘prezreni na svijetu’ bili ovako povezani, istovremeno s ostatkom svijeta i međusobno” (Therborn 2022, 62).

borbi protiv globalne sprege krupnog kapitala i snažnih nacionalnih država, čini se, potrebno je dodatno zaoštavanje postojećih tendencija, kao i primoravanje ljude na djelovanje. Takvo nešto se upravo i dešava: od rastuće prijetnje ekološke katastrofe i klimatskih promjena, nuklearnog samouništenja koje više nije isključivo pitanje teorijske mogućnosti, globalnih pandemija i ekonomskih katastrofa koje sistem iznova proizvodi. Postavlja se pitanje: neće li biti prekasno za akciju?

Ipak, sa rastućom samosvjesnošću dešava se i proces suprotnog smjera: onaj onemogućavanja promjene, kultiviranja “antirevolucije”. A to se ne tiče isključivo one dimenzije obmane na koju je Herbert Marcuse upozoravao – zasljepljujući utjecaj konzumerizma i zadovoljenja *krivih potreba* (Marcuse, 1968). Politika je, pokoravajući se ekonomskim oligarhijama, reducirana na sferu održavanja fizičke sigurnosti građana u borbi protiv kriminala, što je komplementarno procesu održavanja povoljne biznis-klime, ali i ustroja policijske države spremne na obračun s “neposlušnim slojevima”. Kako sile globalnog tržišta sve više diktiraju društvene tokove i produbljuju osjećaj nesigurnosti, neizvjesnosti i nezštićenosti (tj. ono, kao što Bauman kazuje, što njemačka riječ *Unsicherheit* istovremeno označava), političke sile stanovništvu ništa drugo ne mogu obećati nego privatnu zaštitu:

Prijetnje sigurnosti, stvarne ili pripisane, imaju prednost što su blistave, vidljive i opipljive; ova prednost je nadvišena i pojačana drugom – onom relativne lakoće da ih konfrontiramo ili čak pobijedimo. (Bauman, 1999/2006, 49)

Antimigracione i ksenofobne retorike političara nisu samo umirujući iskazi da se stvari mogu popraviti, niti samo uspješan način skupljanja izbornih poena, već je to i dislociranje stvarnih uzroka nesigurnosti. Ti uzroci ne smiju biti vidljivi jer upućuju na to da je u korijenu neophodna društvena promjena. Ali takva misao sve više okupira građane, koji postaju svjesni ispraznih obećanja svjetskih lidera, te je stoga neophodno poduzeti mjere. Najbolji način za distrakciju od nepoželjnih misli je

kreiranje vanrednog stanja, okolnosti “sveopćeg rata”, koje zahtijeva etabliranje reda i stabilnosti, suspenziju zakonodavne i dominaciju izvršne vlasti, odnosno mjera koje vanredna situacija zahtijeva. Uspon “države sigurnosti”, koja deklarira rat protiv terorizma, virusa ili sl., ukida demokratiju. Političke sile gubitak legitimnosti kompenziraju tiranijom nametnutom manipuliranjem ljudskim strahom (Agamben, 2021).

Nije čak ni potreban “totalni rat” protiv neprijatelja. Bitno je samo da postoji neprijatelj – zbiljni ili fiktivni; bio on lociran na Istoku ili na Zapadu; vidljiv poput agresora ili nevidljiv poput virusa – socijalno konstruiran da je sveopća prijetnja zastupanim vrijednostima i slobodama. Na taj način zbijaju se redovi. Razina opasnosti uopće nije bitna, niti je misao vodilja opće blagostanje. Oni koji pokušavaju misliti izvan okvira nailaze na snagu stigme. Savremeno društvo je izuzetno totalitarno društvo, i to ne isključivo u onom smislu na koji je Marcuse ukazivao – na totalitarnu tendenciju proizvodnog aparata koji ne samo da određuje “društveno potrebna zanimanja, vještine i stavove već i individualne potrebe i aspiracije” (Marcuse, 1968, 15). Društvo sve više razbija fasadu demokracije iza koje se krije jedna “autoritarna demokratija” sa totalitarnim dimenzijama. Ne preza se mobilizirati policijske snage protiv građana koji se bore za radnička prava ili protiv nepoštenih ekonomskih reformi, dok se odgovorni za ekonomsku krizu “sankcioniraju” političkim pozicijama da bi pokupili nered koji su proizveli, spašavajući sami sebe. Logičko promišljanje reducira se na prosti empirizam, znanost postaje religija savremenog doba (Agamben, 2021), ekspertska mišljenje vodi do poništenja autentične misli, a odstupanje od “službenog diskursa” sankcionira se društvenim etiketama i stigmama (teoretičar zavjere, zapadni agent, rusofil, teorist, izdajnik i sl.). Medijske aparature vješto manipuliraju sadržajem u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, sami određujući stepen bitnosti i alarmantnosti fenomena. Nije više nužna ni potrebna posebna uvjerljivost argumenata, već je samo dovoljna ustrajnost i repeticija “službeno određenih istina” omogućena digitalnim tehnologijama.

## 5.0 Zaključak

Politika je desupstancijalizirana i polje ekonomije diktira njena kretanja. Enormna moć krupnog kapitala dovoljan je argument da države djeluju u skladu s njegovom zaštitom. Ekonomski i državni interesi presijecaju se te države djeluju štiteći favorizirane ekonomske odnose u vremenu i prostoru, istovremeno jačajući položaj ekonomskih elita i vlastiti položaj u internacionalnom poretku. Takva definicija političkog djelovanja imperijalističkim praksama uništava nezavisan politički kurs tzv. slabijih država, konstruira globalnu hijerarhiju u kojoj snažne države postaju akteri reprodukcije svjetskog sistema i koordinatori njegovog razvoja. Na taj način, uništava se teza o beznačajnosti nacionalnih država i slika globalnog poretka kao poretka bez konkretnog središta. Države igraju centralnu ulogu u reprodukciji interesa konkretnih centara moći i one su jedina forma organizacije koja je sposobna na mobilizaciju resursa za realizaciju tih ciljeva. Ekonomska moć sama po sebi nije dovoljna da se bude na tronu svjetskog sistema. Sistem koji je nužno ekspanzivan, prožet internim kontradikcijama koje ga na to navode, imanentno je imperijalan. Oni koji pretendiraju na vrh trebaju političku, vojnu, kulturalnu i simboličku moć. Korporacije, prema tome, nisu same sebi dovoljne, već zahtijevaju prisustvo nacionalnih država.

Nacionalne države ne djeluju ekspanzionistički na manifestan način. Globalno, transnacionalno doba omogućava mehanizme provedbe geopolitičkih interesa i favoriziranje vlastitih ekonomskih snaga na načine koji transcendiraju nacionalne granice. Djelovanje je maskirano u mreži međunarodnih finansijskih institucija, transnacionalnih korporacija, marionetskih režima koji djeluju u skladu s interesima jakih država. Prisustvo vlastitog kapitala je prisustvo vlastitog političkog utjecaja. Ekonomskim integracijama, prevashodno putem neoliberalizma, postavljene su pretpostavke za takav razvoj događaja, a rušenjem barijera i prepreka za kretanje kapitala. Uporedo s tim, politička fragmentacija je omogućila slabljenje suvereniteta većine država, gdje su se

etablirali koncentraciju kapitalističke i državničke moći. Sistem usmjeren na radikalnu eksploataciju neintendirano je proizveo suparnike i izazivače poretka. Svjetsko tržište nailazi na zaoštavanje sukoba i revitalizaciju imperijalne geopolitike.

Čak i u latentno totalitarnom društvu, koje sve više suzbija slobodnu misao i akciju, otpor je moguć. Politika je, uprkos svojoj kapitulaciji, zasebna sfera djelovanja, sposobna osloboditi se stega kapitala. Subpolitičko djelovanje, kao politički utjecaj izvan formalnog političkog polja, nije isključivo djelovanje krupnog kapitala, ono je opcija i za djelovanje globalnog civilnog društva u nastajanju, sve više svjesnog svoje zajedničke pozicije. Zajedničkim snagama i rušenju poimanja politike kroz prizmu “metodološkog nacionalizma” moguće je povezati djelovanje državnih i civilnih inicijativa koje će uspjeti transformirati poredak. Potencijali su prisutni, ali sat za spasenje otkucava.

**BIBLIOGRAFIJA**

1. Agamben, G. (2021): *Where Are We Now: The Epidemic as Politics*. London: Eris.
2. Bauman, Z. (2005): *Globalization: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press. (originalni rad objavljen 1998).
3. Bauman, Z. (2006): *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press. (originalni rad objavljen 1999).
4. Bauman, Z. (2011): *Tekuća modernost (Liquid Modernity)*. Zagreb: Naklada Pelago.
5. Beck, U. (2001): *Pronalaženje političkog: Prilog teoriji refleksivne modernizacije (Finding the Political: Addition to the Theory of Reflexive Modernisation)*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
6. Beck, U. (2003): *Što je globalizacija? (What is Globalization?)*. Zagreb: Vizura
7. Beck, U. (2004): *Moć protiv moći u doba globalizacije (Power in Global Age)*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Bourdieu, P. (2003): *Firing Back: Against the Tyranny of the Market 2*. London: Verso.
9. Chomsky, N. (2016): *Ko vlada svetom? (Who rules the World?)*. Novi Sad: Akademska knjiga.
10. Desai, R., Freeman, A., Kagarlitsky, B. (2016): *The Conflict in Ukraine and Contemporary Imperialism. International Critical Thought*, 6(4), 489-512. Preuzeto sa: <http://dx.doi.org/10.1080/21598282.2016.1242338> (pristupljeno 29. 4. 2023).
11. Elias, N. (2007): *Što je sociologija? (What is Sociology?)*. Zagreb: Antibarbarus.
12. Giddens, A. (1998): *Posledice modernosti (The Consequences of Modernity)*. Beograd: "Filip Višnjić".
13. Harvey, D. (2003): *New Imperialism*. New York: Oxford University Press.
14. Harvey, D. (2014): *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. New York: Oxford University Press.
15. Harvey, D. (2020): *The Anti-Capitalist Chronicles*. London: Pluto Press.

16. Ishchenko, V. (2022): Ukrainian Voices?. *New Left Review*, (138), 1-10. Preuzeto sa <https://newleftreview.org/issues/ii138/articles/volodymyr-ishchenko-ukrainian-voices> (pristupljeno 29. 4. 2023).
17. Kagarlitsky, B. (1999): *New Realism, New Barbarism: Socialist Theory in the Era of Globalization*. London: Pluto Press.
18. Kagarlitsky, B. (2000): *The Twilight of Globalization: Property, State and Capitalism*. London: Pluto Press.
19. Lenjin, V. I. (1975): *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma (Imperialism: The Highest Stage of Capitalism)*. Sarajevo: Svjetlost.
20. Marcuse, H. (1968): *Čovjek jedne dimenzije (One-Dimensional Man)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
21. Marx, K., Engles, F. (1975): *Njemačka ideologija (German Ideology)*, U: Marx, K. i Engles, F. (1975): *O istorijskom materijalizmu (On Historical Materialism)*. Sarajevo: Svjetlost.
22. Muharemović, V. (2021): *Mythos nacionalizma vs. Logos globalizma i globalizacije?: Prevladavanje društvene metafizike (The Mythos Of Nationalism vs. Logos of Globalism And Globalisation?: Overcoming the Social Metaphysics)*. *Sophos: A Young Researchers' Journal*, (11), 11–29. Preuzeto sa [https://sophos.ff.unsa.ba/index.php/e\\_sophos/article/view/19](https://sophos.ff.unsa.ba/index.php/e_sophos/article/view/19) (pristupljeno 29. 4. 2023).
23. Stiglic, Dž. (2018): *Globalizacija i njene protivrečnosti: antiglobalizacija u Trumpovoj eri – revidirano i dopunjeno izdanje (Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump)*. Beograd: Miba books.
24. Sweezy, P. (1959): *Teorija kapitalističkog razvitka: Načela marksističke političke ekonomije (Theory of Capitalist Development: Principles of Marxian Political Economy)*. Zagreb: Naprijed.
25. Therborn, G. (2022): *The World an the Left*. *New Left Review*, (137), 23-73. Preuzeto sa <https://newleftreview.org/issues/ii137/articles/goran-therborn-the-world-and-the-left> (pristupljeno 29. 4. 2023).
26. Volerstin, I. (2005): *Uvod u analizu svjetskog sistema (World-Systems Analysis: An Introduction)*. Cetinje: OKF.

## IDEJA EKSPRESIVNE RACIONALNOSTI U FILOZOFIJI ROBERTA BRANDOMA<sup>1</sup>

Omar MAHMUTOVIĆ

Scientific&Research incubator ( ZINK)  
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy  
Franje Račkog 1, 71000, Sarajevo, B&H  
E-mail: omar.mahmutovic@ff.unsa.ba

### ABSTRACT

U ovom radu interpretirat ćemo i obrazložiti temeljne postavke Roberta Brandoma koje se tiču koncepta ekspresivne racionalnosti. Brandom svojim istraživanjima jezičkih praksi i njihovih implikacija pristupa iz perspektive inferencijalizma, specifičnog pristupa teoriji značenja. Inferencijalizam se temelji na određivanju značenja izraza putem njihove korespondencije s drugim izrazima. Brandomova filozofija može se opisati različitim terminima, uključujući filozofiju inferencijalizma, filozofiju intencionalnosti i logički ekspresivizam.

**Ključne riječi:** Robert Brandom, inferencijalizam, jezička i socijalna praksa, normativnost, intencionalnost, racionalnost

In this paper, we will consider Brandom's fundamental components of his understanding of interesting concept of expressive rationality. I think it's necessary, in order to gain logical distinction of this concept, to analyse and postulate basic meanings and parts of Brandom's philosophy.

In this paper, we will interpret and explain the fundamental tenets of Robert Brandom's intriguing concept of expressive rationality. Brandom, in his research on linguistic practices and their implications, approaches the topic from the perspective of inferentialism, a specific approach to the theory of meaning. Inferentialism is based on determining the meaning of expressions through their correspondence with other expressions. Brandom's philosophy can be

---

<sup>1</sup> Tekst predstavlja revidiranu verziju završnog rada pod nazivom "Idea ekspresivne racionalnosti u filozofiji Roberta Brandoma", odbranjenog na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

described using various terms, including the philosophy of inferentialism, the philosophy of intentionality, and logical expressivism.

**Key words:** Robert Brandom, inferentialism, language and social practice, normativity, intentionality, rationality